

СЕКЦІЯ 3. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.07

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК ФАКТОР АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ – МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ, ЯКІ НАВЧАЮТЬСЯ В РАМКАХ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Клименко І.В., к. психол. н.,
начальник

Департамент кадрового забезпечення Національної поліції України

У статті представлений аналіз проблеми толерантності до невизначеності та соціально-психологічної адаптації в рамках професійної діяльності правоохоронців. Проаналізовано взаємозв'язки окремих показників адаптації, зокрема задоволеності життям, з толерантністю до невизначеності курсантів – майбутніх правоохоронців.

Ключові слова: адаптація, задоволеність життям, ставлення до новизни, ставлення до невизначеності, толерантність до невизначеності, курсанти, психологічний супровід.

В статье представлен анализ проблемы толерантности к неопределенности и социально-психологической адаптации в рамках профессиональной деятельности правоохранителей. Проанализированы взаимосвязи отдельных показателей адаптации, в частности удовлетворенности жизнью, с толерантностью к неопределенности курсантов – будущих правоохранителей.

Ключевые слова: адаптация, удовлетворенность жизнью, отношение к новизне, отношение к неопределенности, толерантность к неопределенности, курсанты, психологическое сопровождение.

Klymenko I.V. TOLERANCE TO UNCERTAINTY AS A FACTOR OF ADAPTATION OF THE CADETS – WOULD BE LAW ENFORCEMENT OFFICERS STUDING IN THE FRAMEWORK OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT

The article presents an analysis of the problem of tolerance to uncertainty and socio-psychological adaptation in the professional activity of law enforcement officers. The interrelations of a number of indicators of adaptation, in particular, satisfaction with life, with tolerance to the uncertainty of cadets-would be law enforcers studying in the context of the psychological support program are analyzed.

Key words: adaptation, cadets, attitude to novelty, attitude to uncertainty, tolerance to uncertainty, law enforcement officers, psychological support, satisfaction with life.

Постановка проблеми. Проблема толерантності й адаптивності особистості є предметом досліджень широкого кола наук, у тому числі і соціально-психологічного спектру. Така постановка проблеми часто обумовлена тим, що толерантність і адаптивність – це взаємопов'язані соціально-психологічні феномени, що характеризують особистість.

У перехідні періоди, в ситуації кризи, хаосу, революційного перевороту, руйнування звичного порядку, актуалізується значущість толерантності до невизначеності. Невизначеність у психології найчастіше розуміється як відкрите завдання, в якому той, хто приймає рішення, не знає всієї сукупності діючих чинників і повинен сформулювати декілька гіпотез, перш ніж оцінити їх ефективність. На думку С.Д. Максименка, невизначеність – це стан (процес), який виникає в ситуації об'єднання мінливості ознак двох або більше психічних явищ [3]. Відповідно, зростає значення розвитку

такої якості особистості, як толерантність до невизначеності, адже індивідуальні відмінності в толерантності/інтолерантності до невизначеності свідчать про те, наскільки легко особистість приймає факти, що суперечать її попередньому досвіду.

Ситуація невизначеності стає типовою ситуацією професійної діяльності представників різних професій, зокрема в діяльності правоохоронних органів. У системі професійної освіти курсантів системи МВС на сьогодні відбуваються інтеграційні процеси та зміни, саме вони і визначають вимоги до підготовки майбутнього фахівця, здатного діяти в таких динамічних і невизначених умовах. Професія правоохоронця є особливим видом діяльності, що підпадає під вплив фактору невизначеності, з одного боку, зовнішнього середовища (інтеграційні процеси в системі вищої освіти), а з іншого, – внутрішнього, пов'язаних з особистістю майбутнього фахівця. Саме тому постає необхідність формування

в майбутнього поліцейського толерантності до невизначеності з метою прийняття ситуацій такого типу, вибору конструктивних стратегій реагування на них. Дослідники говорять про різний вплив толерантності до невизначеності і навпаки на поведінку людини. Н.В. Перегончук пропонує толерантність до невизначеності розпочинати формувати ще під час вузівської підготовки як професійно важливу якість [6, с. 42].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. М.В. Kramer виділив два фактори, що впливають на індивідуальну поведінку в невизначеності [7, с. 307]. Перший – індивід не сприймає невизначеність у кожній події. Прогнозовані або ситуації, що легко розуміються, можуть мати для нього низький рівень невизначеності. Другий – індивіди відрізняються за ступенем толерантності до невизначеності. Іншими словами, специфічні ситуації можуть лягти в основу інтенсивної або навіть нестерпної невизначеності для однієї людини, в той час як інша не надає їй ніякого значення.

Деякі правоохоронці не можуть працювати і переживають сильний стрес у середовищі з високим ступенем невизначеності, а інші сприймають таке середовище як виклик і роблять активні дії.

Толерантність до невизначеності – стійкість до дії чинника «невизначеність» зовнішнього і внутрішнього середовища, яка є однією з основних професійно важливих якостей особистості [1, с. 74].

Реформа органів внутрішніх справ потребує здійснення підготовки правоохоронців нової генерації, основу світогляду яких становитимуть загальнолюдські цінності, принципи гуманізму й демократизму, усвідомлення свободи людини як найважливішої цілості суспільства. У зв'язку із цим до пріоритетних векторів підготовки майбутніх правоохоронців, крім набуття фахових знань та умінь, належить професійна адаптація. Без професійної адаптації неможливе забезпечення професійної надійності правоохоронців, яка полягає в здатності працівників впевнено, успішно та ефективно, з дотриманням вимог чинного законодавства та службової дисципліни, виконувати свої функціональні обов'язки як за звичних умов професійної діяльності, так і за екстремальних умов.

Питання професійної адаптації особистості є одним із ключових у сучасних соціально-психологічних дослідженнях. Актуальність вирішення цієї проблеми зумовлена численними перешкодами, що виникають на шляху входження фахівців ВНЗ у систему МВС. Якщо ж вплив цих перешкод перевищує наявні адаптаційні можливості особи-

стості правоохоронця, то процес адаптації блокується або проходить невдало. Саме тому пошук засобів підвищення здатності особистості до адаптації в нових умовах професійної діяльності є пріоритетним питанням сьогодні [2, с. 113].

Проблема адаптації поліцейських до соціального і професійного середовища є надзвичайно актуальною, оскільки саме адаптаційний рівень визначає міру успішності взаємодії людини з умовами середовища, що змінюються. Професійна адаптація проявляється в зміні внутрішньої позиції відносно себе в діяльності і всього життєвого шляху, а також зміні самої діяльності, в життєтворчості. Таким чином, професійна адаптація невід'ємна від адаптації до життя в цілому. Це означає, що в процесі професійної адаптації людини переплітаються різні лінії її індивідуального розвитку. На даний момент відомо, що правоохоронці є професійною групою, яка особливо схильна до дезадаптивних тенденцій.

Під час професійної адаптації важливим є вдосконалення ефективності застосування правоохоронцем власних знань, можливостей і підвищення досвіду в екстремальних ситуаціях професійної діяльності, що включає в себе професійно-психологічну підготовку. Передумовою успішної адаптації є професійно-психологічна підготовка, що безпосередньо залежить від ступеня розвитку індивідуально-психологічних якостей працівника правоохоронних органів. Здійснення відповідної професійно-психологічної підготовки як окремої складової частини системи службової підготовки курсантів-майбутніх правоохоронців, в рамках програми психологічного супроводу, певною мірою сприятиме формуванню соціально-психологічної адаптації в ситуаціях невизначеності, що можуть виникнути під час виконання професійної діяльності, а також суттєвому покращенню результатів цієї діяльності.

Кожен процес подолання проблемних ситуацій можна вважати процесом соціально-психологічної адаптації особистості, в ході якого вона використовує придбані на попередніх етапах свого розвитку та соціалізації навички, механізми поведінки або відкриває нові способи поведінки та вирішення завдань.

У зв'язку із цим вивчення адаптації особистості, що визначає її стиль поведінки в різних ситуаціях, пов'язане з виявленням індивідуальних рис, які як сприяють адаптації, так і перешкоджають їй, або мають компенсаторне значення. Однією з таких властивостей особистості, що має суттєве відношення до соціально-психологіч-

ної адаптації, є толерантність до невизначеності.

Незважаючи на великий інтерес до проблеми невизначеності в її різних аспектах, маловивченими є питання впливу ситуацій невизначеності на формування соціально-психологічної адаптації, зокрема її такого внутрішнього критерію, як задоволеність життям курсантів – майбутніх правоохоронців, недостатньо досліджена, і здатність використовувати ситуації невизначеності як умови для формування професіоналізму.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження було дослідження взаємозв'язків окремих показників адаптації з толерантністю до невизначеності курсантів – майбутніх правоохоронців.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні взяли участь курсанти Харківського національного університету внутрішніх справ, які склали дві групи досліджуваних: 1 група – курсанти, які навчалися в контексті програми психологічного супроводу; 2 група – курсанти, які навчалися в звичайних умовах.

У дослідженні були використані наступні методики: шкала толерантності до невизначеності МакЛейна [5, с. 65], яка вимірює схильність особистості до жорсткої регламентації життя і повного уявлення того, що відбувається, або відкритості і невизначеності.

Друга методика, що використовувалася нами, – це опитувальник «Задоволеність життям» [4, с. 8].

Опитувальник ЗДЖ спрямований на вивчення суб'єктивного відчуття задоволеності життям. Задоволеність життям розглядається як стан, що суб'єктивно переживається, є реакцією на якість взаємодії «Я-Життя». У рамках суб'єктивного досвіду людини ознаками задоволеності/незадоволеності життям є: – загальний емоційний стан у зв'язку з життєвою ситуацією, – динамічний компонент життєдіяльності (активність чи пасивність, наявність прагнень, бажань), – відчуття насиченості чи порожнечі життя, – задоволеність, пов'язана з реалізацією планів, задоволенням потреб, – відчуття стабільності чи нестабільності навколишнього світу, очікування від майбутнього.

Результати опитувальника «ЗДЖ» можуть розглядатися як показник адаптованості за внутрішнім критерієм у рамках дослідження загальної адаптації до життя. Для статистичної обробки результатів було використано такі методи математичної обробки, як t-критерій Стьюдента, кореляційний аналіз r_s -Спірмена.

Результати взаємозв'язків задоволеності життям курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчалися в рамках програми психологічного супроводу, та компонента-

Таблиця 1

Взаємозв'язки задоволеності життям та компонентів толерантності до невизначеності курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчалися в рамках програми психологічного супроводу

Показники толерантності до невизначеності / Показники задоволеності життям	Загальний бал толерантності до невизначеності	Ставлення до новизни	Ставлення до складних задач	Ставлення до невизначеності	Перевага невизначеності	Толерантність до невизначеності
Життєва включеність	0,207	0,395*	- 0,137	0,392*	0,036	-0,116
Розчарування в житті	-0,458**	0,022	- 0,03	0,054	-0,459**	- 0,068
Втома від життя	-0,497**	-0,473**	- 0,085	0,199	- 0,072	- 0,173
Неспокій про майбутнє	- 0,281	- 0,022	0,105	0,066	-0,294*	- 0,392*
Загальний показник задоволеності життям	- 0,128	0,034	- 0,146	0,392*	- 0,139	0,396*

Примітка:

* $p < 0,10$; ** $p < 0,05$ – міра достовірності відмінностей за r -критерієм Спірмена

ми толерантності до невизначеності представлені в таблиці 1.

У групі курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчалися в рамках програми психологічного супроводу, було виявлено, що загальний бал толерантності до невизначеності негативно корелює з «розчаруванням в житті» ($r=-0,458$, $p\leq 0,05$) та «втомою від життя» ($r=-0,497$, $p\leq 0,05$). Це свідчить про те, що чим більш толерантні до невизначеності курсанти цієї групи, тим менш вони відчувають розчарування в житті та втому від життя. Тобто толерантність до невизначеності призводить до зменшення незадоволеності діяльністю і реалізацією, відчуттям відсутності результатів, неможливості реалізації планів, відсутності перспектив, а також до меншої втоми, виснаження, фізичної слабкості і супутніх їм пасивності, апатії, відчуття розбитості і відсутності бажань.

«Ставлення до новизни» позитивно корелює з «життєвою включеністю» ($r=0,395$, $p\leq 0,10$) та негативно з «втомою від життя» ($r=-0,473$, $p\leq 0,05$). Чим більш позитивно курсанти – майбутні правоохоронці, які навчаються в рамках програми психологічного супроводу, відносяться до новизни, тим більше відчувають відчуття насиченості і повноти життя, «смак життя»; активність, бажання щось робити; наявність і вираженість таких позитивних станів, як радість,

задоволення, душевна рівновага і відчувають меншу втому, виснаження, фізичну слабкість.

«Ставлення до невизначеності» позитивно пов'язано з «життєвою включеністю» ($r=0,392$, $p\leq 0,10$) та «загальним показником задоволеності життям» ($r=0,392$, $p\leq 0,10$). Це свідчить про те, що чим більш позитивно курсанти відносяться до невизначеності, тим більше відчувають відчуття насиченості і повноти життя, «смак життя»; активність, бажання щось робити; наявність і вираженість таких позитивних станів, як радість, задоволення, душевна рівновага, а також вони більше задоволені своїм життям.

Показник «перевага невизначеності» негативно корелює з «розчаруванням в житті» ($r=-0,459$, $p\leq 0,05$) та «неспокоєм про майбутнє» ($r=-0,294$, $p\leq 0,10$). Тобто чим більш курсанти цієї групи віддають перевагу невизначеності, тим менше відчувають неспокій про майбутнє та розчарування в житті.

Окремий показник толерантності до невизначеності «толерантність до невизначеності» негативно корелює з «неспокоєм про майбутнє» ($r=-0,392$, $p\leq 0,10$) та позитивно пов'язаний з «загальним показником задоволеності життям» ($r=0,396$, $p\leq 0,10$). Чим більш толерантні до невизначеності курсанти – майбутні правоохоронці, які навчаються в рамках

Таблиця 2

Взаємозв'язки задоволеності життям та компонентами толерантності до невизначеності курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчалися в звичайних умовах

Показники толерантності до невизначеності / Показники задоволеності життям	Загальний бал толерантності до невизначеності	Ставлення до новизни	Ставлення до складних задач	Ставлення до невизначеності	Перевага невизначеності	Толерантність до невизначеності
Життєва включеність	- 0,377*	-0,374*	-0,377*	0,07	0,366*	0,233
Розчарування в житті	0,505***	0,521**	0,375*	0,003	- 0,163	0,389*
Втома від життя	- 0,023	0,25	- 0,376	- 0,288	- 0,103	- 0,072
Неспокій про майбутнє	0,154	0,176	- 0,124	0,308	- 0,229	0,108
Загальний показник задоволеності життям	0,012	0,023	- 0,246	- 0,196	0,235	- 0,164

Примітка:

* $p\leq 0,10$; ** $p\leq 0,05$; *** $p\leq 0,01$ – міра достовірності відмінностей за r -критерієм Спірмена

програми психологічного супроводу, тим менш відчувають неспокій про майбутнє та більш задоволені своїм життям. Ці курсанти менше очікують несприятливих життєвих подій і невпевненість в завтрашньому дні, пов'язані з відчуттям нестабільності, що оточує і відчуттям небезпеки миру.

Результати взаємозв'язків задоволеності життям та компонентів толерантності до невизначеності курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчалися в звичайних умовах представлені в таблиці 2.

Виходячи з результатів наведених в таблиці 2, ми бачимо, що достовірні кореляційні взаємозв'язки компонентів толерантності до невизначеності реєструються лише за двома показниками задоволеності життям в групі курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчалися в звичайних умовах. Так, «життєва включеність» достовірно негативно пов'язана із загальним балом толерантності до невизначеності ($r = -0,377$, $p \leq 0,10$), «ставленням до новизни» ($r = -0,374$, $p \leq 0,10$), «ставленням до складних задач» ($r = -0,377$, $p \leq 0,10$) та позитивно пов'язана з «перевагою невизначеності» ($r = 0,366$, $p \leq 0,10$).

Це свідчить, що чим більше курсанти цієї групи толерантні до невизначеності, позитивно відносяться до новизни та до складних задач, тим менше вони відчувають відчуття насиченості і повноти життя. Але відчуття насиченості і повноти життя в групі цих досліджуваних курсантів також напряму залежить від їх переваги невизначеності, тобто чим більше вони віддають перевагу невизначеності, тим більше відчувають життєву включеність.

За показником «розчарування в житті» виявлені достовірні позитивні кореляції з загальним балом толерантності до невизначеності ($r = 0,505$, $p \leq 0,01$), «ставлення до новизни» ($r = 0,521$, $p \leq 0,05$), «ставлення до складних задач» ($r = 0,375$, $p \leq 0,10$), а також «толерантність до невизначеності» ($r = 0,389$, $p \leq 0,10$). Чим більш курсанти даної групи толерантні до невизначеності, позитивно відносяться до новизни, більш позитивно відносяться до складних задач, тим більше вони переживають розчарування, досаду, образу, відчуття несправедливості через розбіжності бажаного з дійсним, коли зусилля, що докладаються, не досягають мети.

Висновки. Виходячи з результатів дослідження взаємозв'язків окремих показників адаптації з толерантністю до невизначеності курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчаються в різних умовах, можна зробити висновок, що окремі показники толерантності до невизначеності взаємопов'язані із соціально-психологічною адаптацією. У групі курсантів, які навчаються в рамках психологічного супроводу, з ростом позитивного ставлення до толерантності до невизначеності і її окремих компонентів збільшується соціально-психологічна адаптація. У другій групі досліджуваних курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчаються в звичайних умовах, було виявлено, що зменшення позитивного ставлення до толерантності до невизначеності і її окремих компонентів зменшує соціально-психологічну адаптацію.

Толерантність до невизначеності як інтегральна характеристика особистості, яка визначає її здатність у проблемних і невизначених ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем, може бути розглянута як умова адаптації особистості курсанта із собою, з оточуючим світом та в професійній діяльності.

Толерантність до невизначеності як інтегральна характеристика особистості, яка визначає її здатність у проблемних і невизначених ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем, може бути розглянута як умова адаптації особистості курсанта із собою, з оточуючим світом та в професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брюховецька О.В. Психологічні особливості толерантності до невизначеності в управлінській діяльності як однієї зі складових професійної толерантності керівників загальноосвітніх навчальних закладів / О.В. Брюховецька // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України Проблеми сучасної психології. Випуск 27. – 2015. – С. 70–81.
2. Добровольська О.О. Особистісні властивості працівників ОВС, які впливають на професійну адаптацію / О.О. Добровольська // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія. 2014. – Т. 19. Вип. 2(32) – С. 112–121.
3. Максименко С.Д. Генезис существования личности / С.Д. Максименко. – К. : КММ, 2006. – 240 с.
4. Мельникова Н.Н. Диагностика социально-психологической адаптации личности / Н.Н. Мельникова. – Челябинск : Изд-во ЮУрГУ, 2004. – 57 с.
5. Осин Е.Н. Факторная структура версии шкалы общей толерантности к неопределенности Д. МакЛейна / Е.Н. Осин // Психологическая диагностика, 2010. – № 2. – С. 65–86.
6. Перегончук Н.В. Ситуация невизначеності перехідного періоду розвитку суспільства як психологічна умова формування професійної компетентності майбутнього психолога / Н.В. Перегончук // Scientific Journal «ScienceRise» Психологічні науки 3/1(20). – 2016. – С. 41–45.
7. Kramer M. W. Motivation to reduce uncertainty: A reconceptualization of uncertainty reduction theory / M. W. Kramer // Management Communication Quarterly. – 1999. – Vol.13, Iss.2. – P. 305–316.